

TARJÁN TAMÁS

(1949–2017)

Nem tudtuk, hol járunk.

Otthagytuk a napsárga Daciát (én vezettem, Tamás soha nem vett kocsit, noha volt jogosítványa, nem használta, együtt, ugyanannál az oktatónál szereztük, „ne fittipaldizzon!”, szólt ránk, amikor – mindig – sodródva kanyarodtunk) egy vegyesbolt mellett (még a hetvenes–nyolcvanas években is szerethettük az összetéveszthetetlen illatukat) vagy egy kocsmánál (ahol többnyire csak kólát ittunk, hogy bírjuk a gyaloglást, és különben is: dolgozni indultunk), aztán vándoroltunk teljesen néptelen, kis országutakon, ösvényeken, az első adandó alkalommal befelé az erdőbe, fogalmunk sem volt, hol lyukadunk ki, néha azt gondoltuk, már disszidáltunk is Ausztriába. A csöndes, érintetlen Őrség. Tamás egyetemi oktatóként igénybe vehette az ELTE valamilyen gyakorlóházát Nagyrákoson, évről évre az volt a főhadiszállás. Szerettük Moldova könyvét, *Az Őrség panaszát*, korábban mindketten írtunk róla, és a vidéknél csak a nevei szebbek. Kercaszomor, Magyarszombatfa, Bajánsenye; amikor egy meredeken emelkedő útszakasz tetején egyszer csak ezt olvashattuk: Hegyhátszentjakab, úgy éreztük, kincset találtunk.

Ha faluba értünk, fordultunk a temető felé. A néprajzos Tarjának köszönhetem, hogy kisgyerekkorom óta rögzült iszonyatomat a nagyvárosi haláltelepektől a kis sírkertekben föloldotta valami békés és gazdag tapasztalat. (Póztalan zarándoklatok lettek ezek a látogatások, másfelé utazgatva mindig útba ejtettük volt pályatársak sírját is, elmentünk Bazsiba Simon Istvánhoz, Méntócsanakra Galgóczihoz, Tapolcára Batsányihoz – ebben nyilván munkált a gyerekes öntudat: egy céhbe tartozunk velük. S még inkább: hogy kritikusként mi őket szolgáljuk.)

Szóval dolgozni indultunk. Különböző felkérések nyomán három kötetre való paródiát írtunk néhány év alatt, idősebb szerzőkről, élő klasszikusokról is, de legfőképp a nemzedéktársakról (itt, most nem bonyolódnék bele a kifejezés érvényességének boncolgatásába), akiknek az irodalmi jelenléte (a bölcsészkar *Jelenléttel* kezdődően) mindvégig közös ügyünk volt. Ezért éreztük az egyes művek, „szólamok” megidézésénél is tán fontosabbnak a kollektív karikatúrákat, „megszerkesztve” például kortárs folyóiratok fiktív számaint, rovatokkal, szőröstül-bőröstül. Ezért annyi gúnyrajz vitákról, kerekasztalokról, körkérdésekről: ezekben a köztes műfajokban tetten lehetett érni a korszak őszintétlenségét, (demokrácia helyett) „demokratizmusát”, ugyanakkor elképesztő ízlés-kavalkádját is. És ezért találtuk ki, hogy mindjárt az első paródiakötetben (*Írtok ti így?*) szerepeljen egy figura, aki ebbe az irodalmi birodalomba újonnan lép. Ez a figura volt Tarényi Remján. Elég sután van megírva, amilyen suta ő maga, a névválasztás személyes jelentősége mégis felmérhetetlen: *így külön* nem tud eltávozni egyikünk sem.

A paródiát a kritikairás bohózati formájának tekintettük, mi pedig tényleg kritikusnak készültünk (szerintem ma már ilyen állatfajta nem létezik). Az egyetemen Tamás javaslatára beiratkoztunk Kabdebó Lóránt kritikairói speckoljára, s innen rövid út vezetett az első publikációkhoz egy valóságos (lepedőnagyságú) folyóiratban, a *Napjainkban*. Kettőnk közül Tamás érettebb és munkabíróbb volt (s maradt), s bár későbbi belátások, orientációk eltérően is alakulhattak, a minden szegletében ismerős mezőny élvezete összetartott bennünket.

Nekünk nem volt „utunk Marxtól”, az ideológiai kiüresedés/kiüresítés gyakorlatában ’68 után a bölcsészkaron csak az részesült filozófiai képzésben, aki ezt nagyon erőltette. A kulturális politika nem világnézetet igényelt tőlünk, hanem tájékozódást egy – finoman szólva – leegyszerűsített kollektivizmus- és realizmusfogalom segédegyeneseivel, miközben az esztétikai éhségünk Mátyás hozott és elmélyülő(!) szeretetével, Konrád *A látogatójának* eufóriájával vitt a Tandori-ünnep felé. Ma már elképzelhetetlen, mi mindent és ki mindenkit lehetett összeegyeztetni fejben és lélekben, nem éreztük zúrzavarnak, ami viszont tekintve döbbenetesen az. Én a debreceni kálvinista anya, görögkatolikus kántortanító nagypapa, a Németh László-rajongó (s mint évtizedekkel később kiderült: besúgó) apa le származottjaként az Újlipótvárosban fölcseperedve, Tamás örmény ősök erősödő legendáriumával, művelt és deklasszált családi háttérrel, gödöllői polgáröntudattal, piarista gimnáziumból jövet. Ő Jelenits tanár úrtól, mindjárt diploma után Király professzor tan székére...

Én Pándi Pál lapjához, az Irodalomtudományi Intézettől elorzott *Kritikához*. (Milyen hideglelős szégyennel hallgattam sok-sok évvel később a Debreceni Irodalmi Napokon Szili József visszaemlékezését a történekről, milyen kísérteties volt szembenézni azzal, hogy pontosan ugyanazzal a módszerekkel, a hatalmi tulajdonjoggal szemben más [szellemi, erkölcsi] kötődést el nem ismerve zajlott egykor a *Kritika* kisajátítása 1971-ben, mint a *Mozgó Világé* 1983-ban.) Mindketten egy militáns koncepciónak a jegyében kerül tünk a „helyünkre”: Király is, Pándi is, egymással gyűlölködő szövetségben tudták, hogy menthetetlenül elpudvásodik a kultúrpolitikai szerkezet, ha nem fiatalítanak, akár belső viták és gyanús nyitások árán is. A helyzetből kikecmergés módozatait, a később sok tekintetben eltérő vonzásainkat és választásainkat nem beszéljük végig, alaposan. Tudtuk, értettük, érteni véltük. Tamás egyik legkedvesebb és tőle elhidegülő tanítványáról, a harmincévesen meghalt Hekerle Laciról írva néz szembe hasonló kibeszéletlenségekkel, és egy képzeletbeli(!) diskurzusba rejti önvizsgálatát, mintha Hekerle kérné számon tőle: „Elvállalnád-e újra te, Tamás, a *Realizmus, pártosság, népiség a mai magyar drámában* című fejezetet az 1979-es *Realizmus az irodalomban* kötetből? Akár attól megtámogatva, hogy Szilágyi Ákos ír egy másik fejezetet? S ha a baloldali író szemszöveg uralkodik 1980-as *Nagy Lajos-pályaképedben*, nem a baloldali *szatirikus* író hangját kellene-e felerősítened?” Mintha nekem is szólna: „Ezekről a kérdésekről s hasonlókról szavak nélkül is tudtunk”. Csak azt tehetem hozzá: mindezt majd megírom még pontosabban is.

Tandori-ünnep és Nagy László-ünnep, nevezzük így azt a folyamatos figyelmet, amely mindkét irányból áthatotta Tamás oktatói-irodalomtörténeti-népnevelői munkásságát. Nem ismerek senkit a szakmában, aki ennyire behatóan és odaadóan, egyszerre érezte volna a magáénak mindkét költőt, költészetet. Bizonyosság rá legkedveltebb műfajaként a megszámlálhatatlan *műelemzés*. Mintha folyvást szemináriumot tartott volna, olyan pedagógiai furorral fúrta bele magát a művekben rejtőző motívumnyomok, asszociációk, átjárások tömegébe. Csupán legutolsó kötetében is (*Éltesse megírt istene*) négy elemzésben foglalkozott Nagy Lászlóval, kritikáinak, tanulmányainak, kisesszéinek korábbi gyűjteményeiben sorjázta a Nagyról készült tanulmányrajzok; Tandori pedig egyszerűen kihagyhatatlan volt (hét kötetben húsz alkalom). Nyomatékosan huszadik századi *kortársakról* írt (nemcsak az illetékes tanszék munkatársaként), amikor egymás szomszédságában (egymásra fényt vetve) született glosszája Szép Ernő sportverseiről és Sajó László parafrázisairól vagy épp közös *Kocsi-út* vázlat Adyról és Petriről. Írások Tersánszkyról és Rakovszkyról, a parodizált Babitsról és a parodizáló Bajor Andorról. Tablóí, kisportréi is így teljesedtek ki évtizedek alatt, több „ülésben” formálódva. (Ezeket megidézni élő szóban is képes volt, előadóként, beszélgetőpartnerként kézről kézre adták könyvtárosok, kultúrosok, olvasó-találkozók és konferenciák szervezői, tévé- és rádiószerkesztők, utóbiaknak vágniuk sem kellett, hibátlanul és élvezetesen kalauzolta közönségét.)

Ha valamiben ennél is eltökéltebben a teljes spektrum befogadására koncentrált, az a modern magyar dráma volt. Kissé ironikusan azt mondhatjuk: ő oldotta meg az írott dráma–színházi előadás primátusáról évekig tartó, ádáz (ál-) vitát, midőn a drámairodalom *írószereplőit* és a színházi életnek a művekkel vívott *drámáját* konzekvensen egybejárta. *Szünet nélkül*, ahogyan egyik színikritika gyűjteményének címében is állítja, teljes joggal. Néha piszkáltam, miért adja ki oly makacsul egy-egy évadban született színikritikáit kötetben is (letagadhatatlan, hogy részben, mint annyian, a könyvműtárgy bűvöletében tette, akármilyen – többnyire kényszerűen szegényes – kivitelben, de legtöbbször Orosz István borítóival), ám meg kellett értenem, hogy ha valaki tulajdonképpen *krónikát* ír napra-nap, azt át kell adnia az olvasó- és a színi közönségnek egybefűzött krónikaként.

Volt azonban a színházszerepetének lélektani indítéka is. Ugyanúgy, ahogy a színházcsináló embernek, neki is életmódja volt az ottlét. Benne lenni valami születőben, szigorú ítésként is otthon érezni magát, Hamlettel vodkázni, színésznőt szeretni. Nagy szerencsénkre a hetvenes években, a vidékre szórt új rendezőgeneráció színházi forradalmának lázában járhattuk együtt az országot, amikor a rutin és a kiszorítottság közérzetét egyre több helyütt átjárta a figyelmet keltő műhely szelleme. Árulkodó mozzanat: temérdek beszélgetéséből alig valamit közölt kötetben, de a Tandori-Nádas-Spiró-Kornis-elemzések mellett az *Egy tiszta tárgy találgatása* című gyűjteményben helyet kapott egy Bereményi Gézával készült interjú, azzal a Bereményivel, aki mindent megírt-megrendezett ebből az otthon-kereső Tarjánból: a *Legendáriumot*, a kaposvári Hamlet-Halmit, *A turnét*, *Apa kalapját* a szeretett Cseh Tamással (és még a szakdolgozatát is Mándy Ivánból írta).

Egy másik aréna is családi bensőséggel szolgált (valaha). Megszállott Fradi-szurkolók voltunk, minden itthoni meccsre kimentünk az Üllői útra (meg persze a Népstadion-beli kettős rangadókra, melyeken természetesen a második, a fő mérkőzés volt a Fradié, de az elsőre mindenképp oda kellett érni, mert a számozott helyeden már ott ült valaki, aki a maga számozott helyéről kiszorult). Mi még láttuk a fiatal Nyilasit, és harmadik társunkkal letrabantoztunk Zalaegerszegre bajnoki címet ünnepelni. Futball volt, alig változó, szerethető szereplőkkel, beleértve még a fejcsoválva nézhető Jancsika Károlyt is, és írók, költők, paródiák oda- és elfelé. Később nagyot zúllott a csapat és a színvonal (még az idegenlégios világ előtt). Soha nem felejttem el a döbbsent arcokat, amikor Tamás egy letargikusabb csöndbe belekialtott: „Erkölcsi tartás!” Ilyen trágársághoz nem szoktak a szurkolók.

Egyszer Kondorfa határában valamilyen turistajelzésen letértünk az útról, majd a jelzést is el(té)vesztettük. Emlékszem, akkor találta ki Tamás egy leendő paródiakötet címét, s határoztuk el, hogy külföldieket is beveszünk a buliba. Ebből végül a *Babérvöszöri* lapján csak mutatóban lett valami, viszont kétes dicsőségünkre éppen Hrabalunk *Hordószonátáját* a „Ki mit tud”-on eredeti Hrabalként mondta el egy leány, a zsúrielnök Szinetár hosszan méltatta a szerzőt, illetve ebbe a kötetbe került az a Tandori-paródia is (... *és fűt-fűt összehord*), amely az *ÉS*-ben – leadott anyagaink közül véletlenül kiválva – TD neve alatt jelent meg. Az erdei diskurzusok „előfutamai” után a darabok külön-külön születtek, csak nagy ritkán közös mulatságban. Az utóbbiakat gyártás közben különösen élveztük, de természetesen láttuk, hogy ezek a leggyöngébbek; az írás, bármi legyen az, magányos tevékenység. Azon viszont még együtt lehetett derülni, hogy kollegiális ismerősök gyakran tudni vélték, melyik szerző melyikünkhöz passzol. Tandori, persze, tényleg Tamás felségterülete volt (Hrabal meg az enyém).

Már sötétedett, az idillből bolyongás lett, fáztunk, vaktában lépkedtünk, ahol ösvényt sejtettünk, mígnem váratlanul Szentgotthárd határában bukkantunk elő. Sokkal, sokkal később vallotta be, hogy rettenetesen fáj a térdje (kosárlabdázó múlt). De akkor nem szólt egy szót sem. Halni is így halt meg.